

емоційна позитивна основа праці. Сутність гуманістичного підходу в навчанні відбита в таких термінах педагога, як *навчання без примусу, створення успіху, співробітництво дітей і дорослих*.

Висновки... Аналіз провідних ідей педагогічної системи шкільно-сімейного виховання В. Сухомлинського та їх термінологічного вираження дозволяє стверджувати, що концепція педагога багато в чому визначила розвиток сучасної сімейної педагогіки, а термінологія зберігає актуальність і зараз.

Перспективи подальшого розвитку даного напрямку роботи вбачаємо у реалізації на практиці розробленої концепції шкільно-сімейного виховання та ґрунтовному дослідженні авторської термінології, що допоможе збагатити сучасну термінологічну систему педагогічної науки.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кичева И. В. Обогащение педагогической терминологии в 90-е годы XX века : [моногр.] / И. В. Кичева. – Пятигорск : изд. ПГЛУ, 2004. – 405 с.
2. Родинна педагогіка : навч.-метод. посіб. / [А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий, Т. Ф. Алексєнко та ін.]. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2002. – 216 с.
3. Сухомлинский В. Этюды о коммунистическом воспитании / В. Сухомлинский // Народное образование. – 1967. – № 2–6. – С. 41.
4. Сухомлинский В. А. Избранные произведения : в 5 т. / В. А. Сухомлинский. – К., 1979–1980.
5. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека (Этика коммунистического воспитания). Педагогическое наследие / В. А. Сухомлинский / сост. О. В. Сухомлинская. – М. : Педагогика, 1989. – 288 с.
6. Сухомлинский В. А. Переиздание / В. А. Сухомлинский. – М. : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2002. – 224 с.
7. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1978. – 263 с.
8. Федяєва В. Л. Сімейне виховання в історичній ретроспективі (друга половина XIX – XX ст.) : [моногр.] / В. Л. Федяєва. – Херсон : РПО, 2010. – 348 с.

Анотація

Ю.А.Гайдученко

**Ведущие идеи и их терминологическое выражение
в концепции школьно-семейного воспитания В.А.Сухомлинского**

В статье сделанная попытка определения ведущих идей В.А.Сухомлинского относительно сотрудничества школы и семьи. Проанализирована терминологическая система концепции школьно-семейного воспитания.

Ключевые слова: *школьно-семейное воспитание, концепция, взаимодействие семьи и школы, педагогический опыт, воспитательная работа.*

Summary

I.O.Gajduchenko

**Leading Ideas and Their Terminological Expression
in V.O.Sukhomlyns'kyi Conception of School-Family Education**

The author attempts to define the leading V.Sukhomlyns'kyi ideas of school and family cooperation in this article. The terminological system of the concept of school-family education is analysed.

Keywords: *school-family upbringing, the conception, family-school interaction, pedagogical experience, educational work.*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 37.035:929–051В.Сухомлинський(477)(045)

О.М.ГАЛУС,

*доктор педагогічних наук, професор
(м.Хмельницький)*

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського в контексті соціалізації особистості дитини

У статті проаналізовано проблеми соціалізації особистості дитини в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського. Видатний педагог-гуманіст розглядав дитину як активного суб'єкта у процесі набуття соціального досвіду, надавав великого значення ролі батьків, вчителів та дитячому колективу як агентам соціалізації.

Ключові слова: *соціалізація, виховання, батьки, дитячий колектив.*

Постановка проблеми в загальному вигляді.. Першочерговим завданням сучасної школи є наближення учнів до життя, засвоєння ними систем знань, норм і цінностей, що дають їм можливість функціонувати як повноправним членам суспільства. Такий процес, як відомо, дістав назву соціалізація.

Під *соціалізацією особистості* розуміють процес засвоєння та відтворення нею культурних цінностей і соціальних норм, а також саморозвитку і самореалізації в тому суспільстві, в якому вона проживає. Соціалізація людини відбувається: а) в процесі стихійної взаємодії людини з

довкіллям і стихійного впливу на неї різноспрямованих обставин життя суспільства; б) відносно спрямованим державою процесом впливу на ті чи інші категорії людей; в) в процесі цілеспрямованого створення умов для розвитку людини, тобто виховання.

Процес соціалізації людини є тривалим і складним. З одного боку, суспільство на кожному етапі свого розвитку виробляє певну систему соціальних і моральних цінностей, свої ідеали, норми і правила поведінки, перш за все зацікавлене в тому, щоб кожна людина, сприйнявши і засвоївши їх, змогла жити в цьому суспільстві, стати його повноцінним членом. З іншого боку, на формування особистості великий вплив мають різноманітні стихійні, спонтанні процеси, які проходять у навколишньому житті. Тому сумарний результат таких цілеспрямованих і стихійних впливів не завжди передбачуваний і не завжди відповідає інтересам суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій... Існують різноманітні підходи до процесу соціалізації особистості у наукових теоріях, концепціях, школах. Аналіз численних концепцій соціалізації людини показує, що вони тяжіють до одного з двох підходів, не тотожних щодо розуміння ролі людини у процесі соціалізації.

Прихильники першого підходу – *структурного функціоналізму* (Е.Дюркгейм, Т.Парсонс, М.Вебер, В.Парето та ін.) передбачали пасивну позицію людини в процесі соціалізації, а саму соціалізацію розглядали як адаптацію людини до суспільства, що формує кожного його члена відповідно до характерної культури цього суспільства. Цей підхід визначено як суб'єкт-об'єктний (суспільство – суб'єкт впливу, а людина – його об'єкт).

Представники іншого підходу – *символічного інтераціоналізму* (Ч.Кулі, У.Томас, Ф.Знанецький, Дж.Мід та ін.) виходили з того, що людина бере активну участь у процесі соціалізації і не лише адаптується до суспільства, а й впливає на свої життєві обставини і на саму себе. Цей підхід можна визначити як суб'єкт-суб'єктний. Такого підходу у педагогічній діяльності притримувався В.О.Сухомлинський.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є розкриття проблеми соціалізації особистості дитини в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу... В.О.Сухомлинського у своїй педагогічній діяльності та творах слугував прикладом того, як учителю потрібно дбати про наближення учнів до життя, засвоєння ними культурного пласту суспільства з метою активної соціалізації. У цьому контексті варто навести висловлювання О.В.Сухомлинської „Якщо в центр розгляду поставити всю педагогічну концепцію В.Сухомлинського, то побачимо, що він не замірявся й не ставив під сумнів тодішні політичні й соціально-економічні умови, це залишалось для нього непорушним. Але він ставить питання: що ж потрібно, щоб зробити дитину щасливою, а значить, вільною? Перш за все він підійшов до дитини як до *суб'єкта*, (виділено Г.О.) вільної істоти, сформулював антропологічний підхід до виховання (що суперечило існуючим підходам), який надавав останньому нового спрямування й новий сенс. Дитина у В.Сухомлинського – самодіяльна, незалежна особистість, котра висловлює в різноманітній діяльності свою особисту людську сутність” [5, с.55].

В.О.Сухомлинський писав: „Суспільна сутність людини виявляється в її відносинах, стосунках, взаєминах з іншими людьми. Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи в стосунки з людьми, які задовольняють її матеріальні й духовні потреби, дитина включається в суспільство, стає його членом” [7, с.448]. За В.О.Сухомлинським людина повинна активно пізнавати навколишній світ, змінювати, перетворювати і впливати на життєві обставини. „Життєвий шлях від дитинства до юнацтва повинен бути шляхом радості, бадьорості – це одне з найважливіших правил усієї системи нашої виховної роботи. Радість як джерело оптимістичної впевненості дитини в своїх силах є умовою того багатства справжнього ставлення до навколишнього світу, без якого не може бути духовного розвитку” [1, с.150].

Важливою рисою людини, завдяки якій вона здатна орієнтуватися в довіллі, розуміти навколишній світ природи, контактувати з людьми, вважав педагог, є *спостережливість*. „Необхідно виховувати емоційне начало, яке породжує в дитини подив, захоплення, радість від пережитого, бажання нових зустрічей...Важливо навчити дітей виявляти зв'язки між природними явищами” [1, с.71]. Педагог надавав великого значення веденню школярами календарів погоди, що спонукає дітей систематично спостерігати за явищами, процесами природи. Завдяки проведенню уроків у природі учні мали змогу вивчати природу та господарство рідного краю, що дало можливість у подальшому використовувати краєзнавчий матеріал на уроках та позакласній роботі. „Постарайтесь допомогти дітям і в школі. Організуйте силами батьківського активу вечори питань і відповідей, різні пізнавальні гуртки, читацькі конференції, екскурсії до музеїв” [9, с.106-107]. В.О.Сухомлинський вважав, що під час спостереження необхідно створити умови для проведення дитиною *досліду*. Адже дослід не просто дає змогу споглядати предмет, а навчає ставити і розв'язувати певне завдання: як знайти причини і наслідки того чи іншого явища, як відрізнити головне від другорядного, як побачити дію того чи іншого фактора. З точки зору

В.О.Сухомлинського, якщо проаналізувати ті розумові операції, якими користувався під час проведення експерименту учень, то можна побачити, що саме з них складаються всі основні елементи розвитку логічного мислення: аналіз, синтез, порівняння, індукція, дедукція, абстрагування і узагальнення. „Якщо слово не пов'язане з образом, не спирається на живі, безпосередні спостереження, то воно втрачає свій зміст” [1, с.73].

Педагог вбачав нерозривний зв'язок між вмінням бачити красу природи і потребою її зобразити власним словом, власною мелодією і особливо – власними руками. Розвиток розуму, говорив він, – на кінчиках пальців. „Придивіться уважніше до неповторної творчості природи, і вона підкаже потрібні образи і композиції” [1, с.74].

Життєвий шлях дитини повинен бути *радісним*, сповнений бадьорістю. „Радість як джерело оптимістичної впевненості дитини у своїх силах є умовою того багатства справжнього ставлення до навколишнього світу, без якого не може бути духовного розвитку” [1, с.150]. Педагог надавав великого значення єдності *краси, праці і духовного спілкування*. „Краса виховує моральну чистоту, людяність лише тоді, коли праця, яка створює красу, олюднена високими моральними спонуканнями, насамперед пройнята повагою до людини” [1, с.151]. „Дитинство не повинно бути постійним святом – якщо нема трудового напруження, посиленого для дітей, для дитини залишається не доступним і щастя праці... У праці розкривається багатство людських стосунків...” [1, с.153]. Створення ситуації успіху в процесі навчання сприяє розвитку вольових зусиль школяра, його наполегливості. Такий учень, на думку педагога, не буде боятись помилитись, тому що учитель дав право йому на помилку. А це позбавляє учня відчувати страх перед навчальними завданнями. Він не буде списувати у товариша контрольну роботу в разі отримання негативної оцінки, учитель обов'язково допоможе йому в подоланні труднощів. На підставі багаторічного досвіду О.В.Сухомлинський робить висновок, що оцінка – найгостріший інструмент. Він дає поради вчителям щодо використання оцінки: оцінка має відображати радість успіху у навчанні, вона ставиться тільки за позитивні результати, оцінювання варто проводити не за одним, а за декількома видами роботи учня. Таким чином, фасилітаторська місія учителя є досить актуальною в процесі активної соціалізації учня в умовах школи. Педагог писав: „Справжня майстерність вихователя полягає в тому, щоб перші почуття смутку, тривоги, занепокоєння дитина переживала, бачачи й близько до серця сприймаючи сльози іншої людини” [7, с.450].

Поряд з учителем головними агентами соціалізації дитини педагог вважав *сім'ю та дитячий колектив*. „Чим більше духовних сил уклала дитина в працю в ім'я радості матері, тим більше людяності в її серці...Справжня школа виховання щиросердечності, душевності і чуйності – це родина; ставлення до матері, батька, дідуся, бабусі, сестер є випробуванням людяності” [1, с.164]. Сімейний колектив, де дитину вводять в світ зрілості і мудрості, – це така основа дитячого мислення, яку не може замінити в цьому віці ніхто. В.О.Сухомлинський писав: „Від того, як мати реагує на крик і плач немовляти, як задовольняються перші бажання дитини і як на основі цих бажань створюються потреби, залежить великою мірою моральне здоров'я майбутнього члена колективу, його здатність бути вихованою особистістю” [7, с.449].

Видатний педагог-гуманіст стверджував, що *навчання – це не єдина сфера соціалізації* дитини. Дітей об'єднує все те, чим вони живуть. Він вважав, що вчителів, які намагають виховувати колективізм лише на основі навчальної діяльності, неминуче спіткає невдача. Дитина повинна бути не тільки школярем, а перед усім людиною з багатогранними інтересами, запитамі, прагненнями. Завдання вчителя полягає в тому, щоб сформувати в учнів позитивні мотиви, прагнення, життєві потреби. Кожна дитина повинна прагнути до розвитку власного внутрішнього потенціалу, в тому числі шляхом *самовиховання і самонавчання*. „... Виховання, яке спонукає до самовиховання, – це і є, за моїм глибоким переконанням, справжнє виховання. Навчити самовихованню незмірно важче, ніж організувати недільне проведення часу” [9, с.106]. Василь Олександрович зазначав: „Навчання стає працею за тієї умови, коли учень самостійно добуває знання. Це необхідно не лише для міцності знань. Самостійне добування знань породжує зрілість думки” [7, с.89]. У Павлівській школі, директором якої був В.О.Сухомлинський, працювали гуртки, факультативи, проводилися консультації, що сприяло поглибленню знань учнів, розвитку їх самостійності.

Школа, на думку В.Сухомлинського, повинна сформувати ті знання, уміння і навички, які неодмінно використає випускник в житті. ”Якщо виховання навчати десять років, давати йому знання основ наук, а потім, коли він закінчить школу, дати йому в руки лопату і сказати: „А тепер працюй. Копати треба ось так”, – це буде для нього трагедія. Таку трагедію і переживають ті випускники середньої школи, духовне життя, думки і почуття яких протягом десяти років були відірвані від життя, від праці” [1, с.284].

В процесі соціалізації особистості дитини важливо врахувати її *індивідуальність*, прояв специфічних особливостей психіки. Положення про неповторність кожної дитини є провідною

ідеєю, на якій побудована вся система поглядів В.О.Сухомлинського щодо навчання та виховання і має велике значення для концепції особистісно орієнтованого підходу, оскільки саме з нього випливає положення про дитину як найвищу цінність і головного суб'єкта навчально-виховного процесу.

При Павлівській школі була метеостанція, чотири майстерні, оранжерея, фруктовий сад, виноградник, дослідні ділянки, пасіка, голуб'ятня і кролеферма. Це дало можливість учням безпосередньо працювати на цих об'єктах, набувати певних трудових навичок і ближче ознайомитися із родом діяльності їх батьків.

„Сила будь-якого *трудового колективу* вимірюється розвитком індивідуальних можливостей кожного окремого працівника”, – писав В.О. Сухомлинський [1, с.287]. Педагог надавав великого значення трудовому (учнівському) колективу в процесі соціалізації особистості. З цього приводу він говорив: „Могутня виховна сила колективу народжується тільки за тієї умови, коли людина в школі є не пасивним споживачем знань, а творцем. Вище щастя людини саме й полягає в тому, що вона усвідомлює в собі творчі сили, бачить себе як творця” [7, с.472].

В своїх працях педагог органічно включав категорії етики і поняття про добро і зло, обов'язок, гідність, честь, совість, свободу, відповідальність, кохання, загальні норми і принципи поведінки в структуру питань теорії виховання, розкрив їх значення для розв'язання проблем розвитку, формування і виховання – трудового, розумового, морального, фізичного. Все це створило своєрідний ідеальний образ школяра для наслідування [9, с.5-6]. Педагог писав, що правильна соціалізація ґрунтується на багатстві емоційного життя. „Розвинені почуття, висока емоційна культура – це, образно кажучи, абсолютний музичний слух моральної вихованості. Емоційно невихована, глуха до найтонших впливів дитина – це потенціальний егоїст” [7, с.451]. При цьому надавалось великого значення проведенню етичних бесід, які пробуджують, виховують емоційну чутливість, учать пізнати світ не тільки розумом, а й серцем.

Педагог надавав великого значення вихованню дитини в підлітковому віці, що зумовлено складністю психофізичних процесів цього періоду, зокрема прагненням стати особистістю з одного боку і відсутністю життєвого досвіду – з іншого. В цьому періоді дитини він окреслює протиріччя, які необхідно розв'язувати, це: а) непримиренність до зла, неправди, готовність вступити в боротьбу з найменшим відхиленням від істини і невміння розібратись в складних явищах життя; б) прагнення бути хорошим, слідувати ідеалу і небажання його виховання зі сторони дорослих; в) бажання самоствердитись і невміння це зробити; г) наявність багатства бажань і обмеженість сил, досвіду, можливості для їх здійснення; д) наявне заперечення авторитетів, захоплення ідеальним і сумніви в тому, що ідеальне може бути в нашому буденному житті; е) здивування перед невичерпністю науки, бажання багато знати, переживання натхнення, радості, інтелектуальної праці і поверхове і навіть легковажне ставлення до навчання, до своїх повсякденних завдань; є) романтична захопленість і грубощі, моральне невігластво, кохання красою та іронічне ставлення до неї [8]. Ці протиріччя криються в якісній перебудові взаємодії розуму та емоційного світу, яка здійснюється в підлітковому віці і не завжди враховується вихователями і батьками.

Висновки... Педагогічна спадщина і життєвий досвід В.О.Сухомлинського свідчать про глибоке розуміння природи дитини, намагання педагога допомогти вчителю, вихователю у такому складному педагогічному процесі як соціалізація особистості. Його твори і в майбутньому будуть перечитувати педагоги, батьки тому, що у них поєднується висока професійна компетентність Вчителя та глибока народна мудрість Вихователя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Діалоги про виховання: Книга для батьків (укл. О. Г. Свердлова). – К. : Радянська школа, 1985.
2. Мудрість виховання: Книга для батьків / сост. Б. М. Ким-Бад и др. – М. : Педагогика, 1987.
3. Сухомлинський В. А. Письма к сыну / Василий Александрович Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1979.
4. Сухомлинський В. А. Родина в сердце / Василий Александрович Сухомлинский. – М. : Молодая гвардия, 1980.
5. Сухомлинська О. В. Ідеї свободи у вихованні в Європейській педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського // Європейська педагогіка і Василь Сухомлинський як сучасний педагог-гуманіст : матеріали міжнар. наук.-прак. конф., присвяченої 75-річчю від дня народження видатного українського педагога. – К., 1993. – С. 54–57.
6. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / Василь Олександрович Сухомлинський. – К., 1978. – 262 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори / Василь Олександрович Сухомлинський : у 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т.1. – 654 с.
8. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 283–582.
9. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 2. – С.149-416.

Анотація

А.М.Галус

Педагогическое наследие В.А.Сухомлинского в контексте социализации личности ребенка

В статье проанализированы проблемы социализации личности ребенка в педагогическом наследии В.А.Сухомлинского. Выдающийся педагог-гуманист рассматривал ребенка как активного субъекта в процессе приобретения социального опыта, придавал большому значению роли родителей, учителю и детскому коллективу как агентам социализации.

Ключевые слова: социализация, воспитание, родители, учитель, детский коллектив.

Summary

O.M.Halus

V.O.Sukhomlins'kyi's Pedagogical Heritage in a Context of Socialisation of the Person of the Child

The problems of socialisation of the personality of a child in V.O.Sukhomlins'kyi's pedagogical heritage are analysed in the article. The outstanding teacher-humanist considered the child as the active subject in the course of acquisition of social experience, showed great importance of the roles of parents, teacher and children's collective body as agents of socialisation.

Keywords: socialisation, education, parents, teacher, children's collective body.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

УДК 371.671:159.922.1

Н.О.ГЕНСІЦЬКА-АНТОНЮК,

аспірантка

(м.Рівне)

Аналіз впливу змісту шкільних підручників на гендерну соціалізацію особистості школяра у контексті ідей В.О.Сухомлинського

На основі результатів психолого-педагогічних досліджень у контексті ідей Василя Олександровича Сухомлинського здійснено проаналізовано проблему впливу змісту шкільних підручників на гендерну соціалізацію особистості.

Ключові слова: гендерна соціалізація, гендерна роль, гендерні стереотипи, прихований навчальний план, зміст навчальних підручників.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Проблема соціалізації на сьогодні є особливо актуальною для освітніх установ, особливо школи. Адже школа є одним із основних інститутів соціалізації особистості. Реалізація принципу гендерної рівності ставить нові проблеми перед освітою в цілому і, зокрема, перед загальноосвітнім навчальним закладом. Декларована гендерна рівність має на меті паритетність гендерних ролей. Але, на жаль, освітній заклад вносить асиметрію у сімейні та соціальні ролі, що притаманні обом статям. Причому стійкість традиційних гендерних стереотипів прослідковується не лише у взаєминах, які складаються у навчальному закладі, але й у змісті шкільних підручників. У такій ситуації зростає значущість змісту шкільних підручників як необхідного чинника успішної соціалізації особистості, зокрема, й гендерної.

Аналіз досліджень і публікацій... У багатьох працях сучасних українських і зарубіжних учених аналізуються гендерні аспекти освіти. Так, проблема гендерної соціалізації висвітлена в працях І. Кльоциної, Г. Коджаспірової [8], О. Петренко [9]; гендерної рівності у шкільній освіті – Т. Говорун, О. Кікінежді [5], Н. Городнової [6], О. Ярьскої-Смірної [16]; формування гендерних стереотипів поведінки хлопців та дівчат у сучасній школі – у працях С.Вихор [4] та ін.

Однак проблема впливу змісту шкільних підручників на особливості процесу гендерної соціалізації особистості у контексті ідей В.Сухомлинського ще не стала предметом окремого дослідження, відтак предметом нашої наукової розвідки є гендерна соціалізація особистості через зміст шкільних підручників.

Формулювання цілей статті... Основне завдання статті полягає у тому, щоб з'ясувати роль змісту шкільних підручників у гендерній соціалізації особистості.

Виклад основного матеріалу... Гендерна соціалізація є однією зі складових загального процесу соціалізації. Якщо за більшістю визначень соціалізація – це процес адаптації та інтеграції людини в суспільство з подальшим саморозвитком і самореалізацією [1], то гендерна соціалізація, за визначенням Т.Таранової – це двосторонній соціально-педагогічний процес формування у хлопців і дівчат уявлення про мужність і жіночність, спрямований на вдосконалення їх індивідуальності (чоловічої чи жіночої) і орієнтований на становлення і розвиток статевої поведінки [13].

У свою чергу, О.Петренко під гендерною соціалізацією розуміє процес формування гендерних рис, що є найбільш загальними, стійкими рисами особистості, які проявляються в соціально-